

Cselényi István Gábor

Krétai Szent András nagy bűnbánati kánonja

Ha a keleti egyház karácsonyi ünnepkörét a karácsonyi kánon felidézésével jellemeztük, a nagyböjti időszak leginkább a *Krétai-kánonnal* hozhatjuk fogható közelségbe. A keleti egyház az „ünnepek ünnepére”, húsvétra a bűnbánat és a megtérés időszakával, a nagyböjti idővel készíti fel híveit. A liturgikus énekek fontosságát már az is mutatja, hogy a böjtelő és a nagyböjt énekeit, szerzetesait tartalmazó könyv, sőt ez az egész időszak is onnan kapta nevét Keleten (triád), hogy ebben az időszakban a hétköznapi reggeli zsolozsmák kánonjai csupán három énekre rövidülnek le. A Krétoi-kánon viszont éppen az ellenkező folyamatra utal: az egyik leggazdagabban szétágazó kánon, amely eredetileg 250, hazai gyakorlatunkban is 228 éneket (tropárt) foglal magában; a keleti kánon-irodalom egyik legékezebb gyöngyszeme, amely hűen tükrözi a keleti nagyböjt minden színét, árnyalatát.

A kánon szerzője *Krétoi Szent András*; Damaszkuszban született Kr. u. 660 körül, mintegy 30 évvel azután, hogy a mohamedánok elfoglalták a Közép-Keletet. András szír keresztény családban született, megőrizte hitét, Jeruzsálemben került, szerzetes lett, később a pátriárka titkára. 685-ben jelen van Konstantinápolyban a zsinaton, amely elítélte a monoteletizmust (ti. hogy Krisztusban csak isteni akarat létezett volna). A blachernei kolostor lakója lett. Diakónussá szentelik, majd 700 körül a krétoi Gortina érsekévé választják. A szerzetes-élet fellendítése mellett gondja van az egyház szociális tevékenységére és a liturgiára is, számos kánonja maradt fenn. *Bűnbánati Nagy Kánonjának* végzése mind a mai napig eleven gyakorlat a keleti egyházban. Nagyböjt 5. csütörtökjén (gyakorlatilag már szerdán este) végezzük azt a reggeli zsolozsmát, amelyet ez a kánon jelölt ki.

A Krétoi-kánonat a szakemberek afféle *keresztény midrásnak* tekintik, amely a kánonok számára előírt szentírási helyeket, s adott esetben számtalan további bibliai igét, képet, hasonlatot idéz fel. Itt is igazolódik, hogy a keleti szertartás mennyire a Bibliára épül, mennyire jellemzi az üdvtörténeti gondolkodásmód. Nem csak arról van szó, hogy szövegeket idézünk a Szentírásból, hanem lelki, sőt egzisztenciális olvasatról, tehát arról, hogyan lehetnek az akkor és ott történtek itt és most a mi életünk részei, hajtóerői. Elsősorban a nagy bűnösök története ez, a kollektív tudatalatti felidéződése, de nem hideg tárgyilagos-sággal, melynek révén a történeten kívül maradunk, hanem Krétoival úgy idézzük fel a múltat, mint saját múltunkat, mint amelynek valamennyien ré-

szesei voltunk és vagyunk. „Ádámnak, az első teremtett embernek bűneit követvén tudom, meg vagyok fosztva Istenemtől, a mennyországtól s annak örömeitől vétkeim miatt” — mondja rögtön a 3. tropár.

Ha a Krétai-kánont egyetlen nagy szimfóniának tekintjük —melynek Olivier Clément azt a találó címet adta: A könnyek éneke—, a kilenc ódának megfelelően kilenc tételt különíthetünk el benne. A legelső tétel, a legelső hangütés a lelkiismeret-vizsgálat és az istenfélelem. Számos részlet utal itt az elmúlásra: „Közeleg a vég, lelkem, gyorsan jön a vég, tova fut az élet”. Mindezt tetézi a bűn sötétsége, az egzisztenciális vákuum, amiben élünk: „Sötétségben múltak el életem napjai, köd és homály környezett engem s a bűn éjszakája.” (103. tropár) A bűn pedig valamiféle lelki öngyilkosság: „Önkéntes megölője lettem lelkiismeretemnek”, lázadás az isteni szeretet ellen; a mindannyiunkat gyötrő létszorongás tehát nem más, mint a kárhozat, az Isten-nélküliség átélése. „Aggaszt s elremít engem a gyehenna tüze”, mondja Krétai Szent András, „az emésztő féreg s a fogak csikorgatása.”

Önmagunkba-tekintésünk következő mozzanata az elveszett paradicsom motívuma. „Ádám —mi magunk, mindannyiunk— méltán lett kiűzve a paradicsomból, mivel megszegte egyetlen parancsodat, Üdvözítőm.” Pedig a teremtés megadta a lehetőséget, hogy Isten képmásai legyünk s tudatosan hasonuljunk hozzá (Ter 1,26). Krétai kedvenc témája, hogy a valamennyiünkben ott élő ikont, az Isten-képmást összetörtük bűneink által. A keleti teológia nyelvén a bűn nem is más, mint hogy „önmagamat bálványá tettem”, hamis képpé, hamis tükörré, amely lehetetlenné teszi a miméziszt, az Istenhez való hasonulást. „Eltemettem képedet, feldúltam törvényedet, minden jószágom elhomályosult, rossz vágyaim szövénekemet kioltották.” (166. tropár)

A tökéletesség felé vezető úton a következő akadályt a szenvedélyek jelentik. A kánon egyik fő forrása éppen az 50. zsoltár, „bűnökben fogant” voltunk megvallása. Itt az ószövetségi példák mellett újszövetségiak is előkerülnek, főleg a tékozló fiú alakja: „Vagyonomat, Üdvözítőm, kicsapongásokban tékoztam el, üres vagyok a vallásosság gyümölcseitől és éhezve kiáltok: irgalom Atyja, előzz meg és irgalmazz nekem!” (21. tropár)

A görög liturgiából is ismerjük Aranyszájú Szent János mondását a bűnösökről: közöttük „az első én vagyok.” Ugyanez visszhangzik Krétai szövegeiben is. A bűnösökkel —vagyis minden emberrel— vállalt szolidaritás végső soron az emberiség egészének lét-egységében gyökerezik. Nemcsak az Isten-képmásban, hanem annak elvesztésében is egyek vagyunk és ez érteti meg a belső azonosulás követelményét, amellyel magunkénak tudjuk minden egyes bűnös minden egyes bűnét.

A kánont azonban szinte első perctől át- meg átszövi a reménység motívuma, amely egyet jelent Krisztus, az Üdvözítő személyével. „Könyörülj teremtményeden, Üdvözítő. Mint jó pásztor, keresd az elveszettet!” (192. tropár) Az

ódák végén a *theotokion*, az Istenszülőhöz intézett könyörgés, valamint magának, Krétai Szent Andrásnak és egyiptomi bűnbánó Máriának a megszólítása, amely idők folyamán szintén a kánonhoz kapcsolódott, erősíti ezt a Krisztusba mint szabadítóba és orvosba vetett hitet.

A hithez a bizalom és az alázat megvallása kapcsolódik. „Igazságos bírám, szabadíts meg engem a bűntől és gyötrelemtől, mit ítéleted szerint kellene szenvednem!” A 6. óda irmosza egyenesen a pokol átélését emlegeti (ld. alább). Előbb a mélységből, a bűn infernójából emel fel Krisztus üdvözítő ereje.

A már megtért élet sajátos aszkézist követel. A kánonba beleszövődnek a Nyolc boldogság énekei is, melyeket a Kelet Krisztus parancsainak tekint. A keleti aszkézis nem csak egyedi, hanem szociális és egyházi, sőt evilági is, ki akarja terjeszteni Krisztus jelenlétét a keresztény ember egész mikro- és makrokörnyezetére. „A magasságbeli és földi világ s az üdvöt nyert nemzetek leborulva imádnak téged.” (89. tropár)

A belső gyógyulás kifejezői a könnyek is. Krétai nem titkolja érzelmeit: „Könnyeket adj szemeimnek, Üdvözítőm, és szívem mélyéből fölsóhajtok hozzád: Vétkeztem ellened, könyörülj rajtam!” (129. tropár) Ezek a könnyek a tékozló fiú könnyei, a szívgyötrelém kifejezői, hiszen mint Klimachosz Szent János mondja: „Isten titokzatosan megvigasztalja a megtört szívet.” S közben a bűntudat mint a halál emlékezete, élet-tudattá, Isten jelenlétéről való szüntelen emlékezéssé változik.

A Krétai-kánon mégsem csupán böjti, bűnbánati kánon. Végkicsengése húsvéti, sőt végidei tapasztalat. „Ki ismét el fogsz jönni angyalokkal [...], tekints reám irgalmas szemeiddel!” (223. tropár) A kánon végső soron azt keresi, hogyan is kell élnünk, hogyan kell megélnünk húsvét misztériumát. A liturgia s az ének az úrszínváltozás hegye és a megdicsőült Krisztus megtapasztalása.

Ami a kánon énekrendjét illeti, a bibliai helyekre utaló tropárokat sajátos olvasásmóddal maga a lelkipásztor énekli, a tropárok előverseit a kántor illetve a nép. Az ódák első éneke, az ún. irmosz jelenti a szorosabb értelemben vett kánont vagy kataváziát („Segítőm és pártfogóm”-katavázia), amely először húshagyó vasárnap hangzik fel, másodsor pedig nagyböjt 5. csütörtökén. A 6. irmosz tökéletesen magába sűríti az egész kánon hangulatát. Tetrachord alaphang-felemeléseivel, kromatikus lépéseivel érzékelteti a bűn gyötrelmeit, a poklokat megjáró lelki fájdalmat, de a magasba kapaszkodó dallam-ívek kifejezik eget ostromló megtisztulás-vágyunkat is.

